

TYČINIO SAVĖS ŽALOJIMO REIŠKINIAI PATAISOS ĮSTAIGOSE

Doc. dr. Rita Bandzevičienė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Psichologijos katedra
Ateities 20, Vilnius LT-08303
Telefonas (85) 271 4620
Elektroninis paštas rbandze@mruni.eu

Marija Tamulevičienė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Penitencinės teisės ir veiklos katedra
Ateities 20, Vilnius LT-08303
Telefonas (85) 271 4608
Elektroninis paštas pvk@mruni.eu

Pateikta 2009 m. kovo 20 d.

Parengta spausdinti 2009 m. gegužės 8 d.

Santrauka

Tyčinio savęs žalojimo reiškiniai daugelio šalių įkalinimo įstaigose yra paplitę kur kas dažniau nei bendrosiose populiacijose. Istorškai šie reiškiniai ilgą laiką buvo ignoruojami. Pastaruoju dešimtmečiu užsienio šalyse ženkliai padaugėjo psichologinių publikacijų šia tema, tačiau Lietuvoje jų kol kas nėra. Šiame straipsnyje siekta aptarti šios problemos aktualumą, savęs žalojimo reiškinų pataisos įstaigose etiologiją, motyvaciją ir rizikos veiksnius. Straipsnyje pristatomas Lietuvoje atliktas empirinis savęs žalojusiu nuteistųjų tyrimas, taikant anketavimo (N=90) ir interviu (N=22) metodus. Tyrimo rezultatai parodė, kad jaunesnis amžius, ankstesni savižudiško elgesio atvejai, ilgesni bausmės terminai, neužimtumas, patiriami sunkumai ir paramos trūkumas, taip pat neviltingas bei priešiškas išgyvenimai yra susiję su savęs žalojimo rizika. Dažniausia savęs žalojimo priešistorė – kritinis įvykis, kurio pasekmės buvo suvoktos kaip grėsmingos ir neįveikiamos. Nors manipuliacinė savęs žalojimo funkcija yra dažna, bet ne vienintelė. Remiantis šio ir kitų tyrimų rezultatais formuluojamos tam tikros išvagos bei rekomendacijos dėl galimų tyčinio savęs žalojimo reiškinų pataisos įstaigose prevencijos ir intervencijos priemonių.

Pagrindinės sąvokos: nuteistieji, tyčinis savęs žalojimas, savižudiškas elgesys, savęs žalojimo rizika, savęs žalojimo motyvacija.

Įvadas

Savęs žalojimas ir savižudiškas elgesys, pasireiškiantis savižudybėmis ir mėginimais nusižudyti, visų šalių nuteistųjų tarpe yra neproporcingai dažnesnis (Liebling, 1993).

Pavyzdžiui, vidutiniškai 30 proc. visų nuteistųjų Jungtinės Karalystės kalėjimuose bausmės atlikimo laikotarpiu vienaip ar kitaip yra save žaloję (Brooker, Repper, Beverley, Ferriter, ir Brewer, 2002). Kerkhof ir Bernasco (1999) tvirtina, jog Nyderlandų pataisos institucijose santykinis savižudiško elgesio dažnis viršija bendrosius visuomenės rodiklius, o kalėjimų darbuotojai dažnai bandymą nusižudyti vertina kaip manipuliaciją, nors manipuliavimas tik iš dalies paaiškina tikrąsias tokių veiksmų intencijas. Preti ir Casio (2006) remdamiesi oficialia Italijos teisingumo ministerijos informacija apie 1990 – 2002 m. statistiką teigia, jog įvykdytų savižudybių dažnis Italijos kalėjimuose kasmet maždaug dešimt kartų buvo didesnis nei visuomenės rodiklis, ir toks santykis išliko, nors absoliutus nuteistųjų skaičius per tą laikotarpį beveik padvigubėjo. Savęs žalojimo veiksmus, nesiekiant nusižudyti, atliko apytikriai vienas iš dešimties Italijos kalėjimuose bausmės atliekančių nuteistųjų.

Lietuvos laisvės atėmimo įstaigų ligoninės medicinos archyvo statistika rodo, kad savęs žalojimo atvejų pastaraisiais metais sumažėjo, tačiau 1994 – 2004 m. laikotarpiu kasmet į ligoninę staciona-

riniai gydyti būdavo pristatoma apie šimtas save sužalojusių nuteistųjų. Savęs žalojimo atvejai tuo laikotarpiu sudarė apie pusę visų užregistruotų traumų (žr. 1 pav.)¹. Į ligoninę patenka tik tie nukentėjęs, kuriems reikalinga II laipsnio medicininė pagalba, todėl realūs savęs žalojimo mastai galėjo būti didesni.

Savęs žalojimas susijęs su daugybe neigiamų pasekmių. Tai pablogina nuteistųjų somatinę ir psichinę sveikatą, sukelia papildomas įtampas, sumaištį pataisos įstaigoje, būtinas papildomos lėšos (pavyzdžiui, susižalojusiems gydyti, prižiūrėti, transportuoti). Tokie veiksmai menkina žmogaus orumą, gyvybės, sveikatos vertę. Vienas pataisos įstaigos tikslų ir jos atsakomybė yra užtikrinti suimtųjų bei nuteistųjų, atliekančių bausmę, fizinį saugumą. Todėl savęs žalojimo atvejai kenkia pataisos įstaigos moralinei aplinkai ir jos įvaizdžiui.

Istoriškai ilgą laiką penitencinės sistemos įstaigos buvo pakankamai uždaros, ir jų problemos viešai nebuvo analizuojamos, o nuteistųjų savižudybių ir savęs žalojimo reiškiniai mokslškai nebuvo tyrinėjami. Per pastaruosius du dešimtmečius užsienio šalyse šiomis temomis ženkliai padaugėjo mokslinių publikacijų, taip pat ir psichologinių, tačiau Lietuvoje jų kol kas nėra.

Šis straipsnis – pirmasis bandymas Lietuvoje aptarti nuteistųjų savęs žalojimo klausimus, pateikiant originalaus empirinio tyrimo rezultatus. Jame siekta surinkti empirinius duomenis apie laisvės atėmimo vietose bausmes atliekančių save žalojusių vyrų socialines ir individualias charakteristikas, vyraujančius tokio destruktivaus elgesio motyvus ir aplinkybes.

1. Savęs žalojimo samprata

Sąvokos. *Savęs žalojimas* (angl. *self injure*) – tai bet kokie veiksmai, kuriais asmuo laisva valia, tikslingai ir tiesiogiai sužeidžia save fiziškai, nesiekdamas mirti. Nors savęs žalojimo sąvoka neapima veiksmų, kuriais siekiama nusižudyti, kartais tokie veiksmai baigiasi mirtimi arba jais asmens sveikatai padaroma tokia žala, kuri ilgainiui sukelia mirtį (Snow, Borrill, Medlicott, Teers ir Paton, 2005). *Savižudybė* (angl. *suicide*) – sąmoningas susinaikinimo veiksmas, kuris yra suprantamas kaip daugiasluoksnis sutrikimas, ir kurį įvykdo kenčiantis asmuo, suvokdamas savižudybę kaip geriausią išeitį (Shneidman, 1985, p. 203). *Savižudybės mėginimas* (angl. *attempted suicide*) – tai bet koks tikslingai, laisva valia atliktas asmens veiksmas, kuriuo buvo siekta nutraukti savo gyvybę, bet jis nesibaigė mirtimi (Snow ir kt., 2005). Nors mėginimo nusižudyti pasekmės gali būti savęs sužalojimas ar luošumas, nuo savęs žalojimo atvejo jis skiriasi savo pirminiu tikslu. Empiriniai tyrimai liudija, kad yra ir kitų savęs žalojimo bei mėginimo nusižudyti veiksmų skirtumų. Pavyzdžiui, skiriasi vyraujantys motyvai, riziką didinantys veiksniai, būdingieji psichologiniai ar psichiatriniai sutrikimai (Favazza, 1998). Bendriausias skirtumas yra tas, kad „...mėginantis nusižudyti stengiasi užbaigti bet kokius jausmus, o save žalojantis stengiasi pasijusti geriau“ (Favazza, 1998, p. 262).

Taigi įvairūs destruktivaus ir sau kenkiančio elgesio veiksmai gali būti išoriškai panašūs, sukelti panašias pasekmes, bet turėti skirtingas priežastis ir funkcijas. Atskirti tokius veiksmus yra ypač svarbu praktikams, nes tik teisingai nustatčius destruktivius asmens veiksmus, pažinus tikrąsias tokio elgesio intencijas, galima teisingai parinkti tinkamas gydymo ir prevencijos priemones.

Savęs žalojimo tipologija. Favazza nuomone (1996), galima skirti socialiai priimtą (sankcionuotą) savęs žalojimą, paprastai susijusį su ritualais ar tradicijomis (pavyzdžiui, apipjaustymai, tatuiravimas), ir socialiai nepriimtą (patologiską) arba deviantišką savęs žalojimą.

Savęs žalojimas gali būti tiesioginis (pavyzdžiui, odos pjaustymas), kai veiksmų pasekmės yra greitos ir priežastinis veiksmo bei jo pasekmių ryšys yra aiškus, taip pat netiesioginis, kai pasekmės pasirodo vėliau ir priežastinis ryšys nėra akivaizdus (pavyzdžiui, badavimas).

Savęs žalojimo veiksmai pagal pažeidimų rimtumą yra skirstomi į: a) sunkų savęs žalojimą (pavyzdžiui, kastracija, galūnės amputacija), b) stereotipinį (pavyzdžiui, ritmiškas galvos daužymas, plaukų pešiojimas), c) paviršinį/vidutinį (pavyzdžiui, odos pjaustymas, žaizdų draskymas). Pirmieji du savęs žalojimo tipai būdingesni psichikos susirgimų, liguistų, ypač psichotinių, būsenų, autizmo, protinio atsilikimo atvejais. Paviršinis/vidutinio sunkumo savęs žalojimas gali būti kompulsyvus ir impulsyvus (Favazza ir Rosenthal, 1993). Kompulsyvus savęs žalojimas susijęs su obsesiniu-kompulsyviu sutrikimu, tam tikra potraukių ir įpročių patologija. Tai tarsi bandymas išsivaduoti nuo sutrikimui būdingų įkyrių minčių, įtampas, kaltės jausmo. Impulsyvus savęs žalojimas, pasireiškiantis epizodiškai tam tikrose situacijose, dažniausiai yra kito psichologinio sutrikimo simptomas. Kartotiniu savęs žalojimu galima pavadinti ir asmens elgseną, kai žalojimo proceso jis neatlieka, o tiktai apie tokius veiksmus gal-

¹ Plačiau žr. M. Tamulevičienė. Nuteistųjų autoagresijos pataisos įstaigose motyvacija ir prevencijos galimybės. Magistro darbas. Mykolo Romerio universitetas, 2006.

voja ir tada, tapatindamasis su savęs žaloju. Kai kurių autorių nuomone, ankstesnis simptomas (epizodinis savęs žalojimas) gali tapti liga, savotiška priklausomybe, kai žmogus būtent tokiais veiksmais atsako į bet kokį stresą, ir ne tik neigiamą, bet ir teigiamą (Favazza, 1996).

Peržvelgiant Lietuvos laisvės atėmimo vietų medicininio archyvo duomenis, įkalinimo ir pataisos įstaigose registruojamus savęs žalojimo būdus galima skirstyti į tipiškus, plačiai naudojamus (pavyzdžiui, odos, riešų pjaustymas, svetimkūnių rijimas, svetimkūnių įstūmimas į krūtinės ląstą, pilvo ertmę, minkštuosius audinius, paodį, dirbtinės flegmonos, sukeliama išvirkščiant ar įtrinant į paodį seiles ir kt.), ir netipiškus, retus (pavyzdžiui, kaulų laužymas, lyties organų žalojimas ir kt.) ar net išskirtinius, vienetinius (pavyzdžiui, liežuvio nusipjovimas).

2. Savęs žalojimo etiologija

Savęs žalojimo etiologija nėra visiškai aiški. Makejev (2000) nuomone, tyčinis savęs žalojimas yra priskirtinas prie psichinių anomalijų, susijusių su tam tikrais psichikos sutrikimais ir liguistomis būklėmis: psichopatijomis, reaktyvinėmis psichozėmis, depresija, isterinio tipo ir emociškai nestabilaus tipo asmenybės sutrikimais, taip pat organinėmis galvos smegenų patologijomis ir traumomis. Taigi savęs žalojimo veiksmai gali būti psichinės ligos simptomai ir psichikos pažeidimo pasekmė. Riziką, kad asmuo žalos save, padidina protinis atsilikimas, taip pat abstinencija, jei asmuo yra priklausomas nuo alkoholio ar kitų narkotinių medžiagų.

Tačiau toks destruktivus elgesys pastebimas ir psichiškai sveikų žmonių tarpe. Klonsky, Oltmanns ir Turkheimer (2003) siekdami iširti tyčinio savęs žalojimo paplitimą ir neklinikinės imties rizikos veiksnius tiriamaisiais pasirinko JAV kariuomenės naujokus. Iš 1.986 tyrimo dalyvių (62 proc. vyrų, kitos – moterys) 4 proc. tiriamųjų praeityje buvo tyčia save žaloję, t. y. vienas iš 25 pakankamai didelės ir socialiai gerai funkcionuojančios grupės narių patvirtino, kad anksčiau buvo tyčia save žaloję.

Biologinės koncepcijos. Biologinėse savęs žalojimo koncepcijose atkreiptas dėmesys į biocheminius procesus smegenyse. Kai kuriuose tyrimuose nustatytas tokio elgesio ryšys su serotonino funkcija, kuriuos apibendrinami Favazza ir Rosenthal (1993) išklė prieda, kad galbūt, kai serotonino funkcija yra santykinai normali, žmogus savo susierzinimą nukreipia į išorę (žmones ar daiktus), o kai per maža – į vidų, į save patį. Tačiau priežastiniai ryšiai nėra aiškūs: ar panašios smegenų biochemijos anomalijos yra patirtų traumų/nepilnavertės aplinkos pasekmė, ar priešingai, dėl tokių anomalijų susiformuoja specifinė asmens gyvenimo patirtis, blokuojanti jo gebėjimą mokytis efektyviau įveikti stresą.

Dar viena hipotezė – savęs žalojimas gali būti pastangos pakeisti diskomfortišką sensorinio sužadavimo lygį: arba jį padidinti, arba, priešingai, sumažinti iki komfortiško lygio. Pastebėta, kad nors daugelis save žalojančiųjų negali tiksliai paaiškinti savo elgesio, bet tam tikru momentu jie tokį elgesį nutraukia, nurimsta, atsipalaiduoja. Išklėta prieda, kad savęs žalojimo veiksmais gali būti reguliuojamas sensorinio, emocinio ar psichofiziologinio sužadavimo lygis (Haines ir Williams, 1997).

Psichologinės koncepcijos. Savęs žalojimo reiškiniai gana plačiai tyrinėti biheivoristinės psichologijos specialistų. Taikant operantinio sąlygojimo koncepciją, pasikartojantys savęs žalojimo veiksmai aiškinami tokio elgesio pastiprinimo mechanizmais: savęs žalojimo veiksmus gali teigiamai pastiprinti dėmesys, kurio iš aplinkinių sulaukia save žalojantis asmuo, taip pat sensorinė stimuliacija, patiriama atliekant tokius veiksmus, todėl ateityje padidėja tokių veiksmų tikimybė. Kitais atvejais asmuo gali žaloti save siekdamas išvengti pasibjaurėjimą keliančių stimulų bei nemalonių sąlygų, ir jeigu jam tai pavyksta, savęs žalojimas tampa būdu išvengti kitaip nepašalinamo nerimo, taip pat emocinio skausmo. Pažymėtina, kad operantinio sąlygojimo koncepcija yra naudingesnė aiškinant stereotipinį savęs žalojimą (ypač būdingą protiškai atsilikusiems ir autistiškiems asmenims), bet menkai tinka kitų tipų epizodinio ar pasikartojančio savęs žalojimo atvejams paaiškinti. (Linehan, 2000).

Konstruktivistinė save žalojančio elgesio teorija (Deiter, Nicholls ir Peariman, 2000) teigia, kad dažniausiai save žalojantys žmonės neturi išpuoselėtų trijų gebėjimų: a) toleruoti stiprų afektą, b) išlaikyti savo vertės jausmą, c) išlaikyti emocinio ryšio, sąsajos su kitais jausmą. Tokių gebėjimų puoselėjimą stabdo psichologiškai traumuojanti patirtis, susijusi su vaikystėje patirta prievarta, ypač seksualine, taip pat su psichologiškai nepilnaverte aplinka, kurioje vaiko ar jaunuolio patirtis yra atmeta, ignoruojama, menkinama. Autoriai pastebi, kad emocinis atstūmimas – vienas iš svarbiausių rizikos pradėti save žaloti veiksnių, o artimų, saugumą teikiančių tarpusavio ryšių neturėjimas skatina tokią riziką ir formuoja negebėjimą kontroliuoti savo destruktivų elgesį.

3. Savęs žalojimo riziką didinantys veiksniai

Morgan, Pockock, Pottle (1975) pateikė 368 pacientų, patekusių į Bristolio traumatologinę ligoninę po mirtimi nepasibaigusio savęs sužalojimo, klinikinės ir socialinės charakteristikas. Grupėje buvo du kartus daugiau moterų (247) nei vyrų (121). Du trečdaliai nukentėjusiųjų buvo 15–35 metų amžiaus. Pusė šios grupės narių interviu metu minėjo įvykį, dažniausiai tarpasmeninį konfliktą, kaip epizodo prieistoriją; 52 proc. tiriamųjų buvo diagnozuota neurotinė depresija, 29 proc. – ribinis asmenybės sutrikimas, 12 proc. – funkcinė psichozė ir 10 proc. nustatyta priklausomybė nuo alkoholio. Taip pat šiai asmenų grupei buvo būdingi aukštesni nei visuomenės vidurkis bedarbystės, gyvenimo perpildytame būste, skyrybų ir antisocialių poelgių rodikliai.

Lyginant save žalojančių ir nežalojančių asmenų psichologines charakteristikas kitame tyrime buvo nustatyta, kad pirmosios grupės asmenys reikšmingai introvertiškesni, neurotiškesni ir priešiškesni už niekada tyčia savęs nežalojusius, taip pat reikšmingai dažniau nei šie vaikystėje buvo patyrę fizines bausmes, sadomazochistines fantazijas bei dažniau mėginę nusizudyti (Roy, 1978).

Anksčiau minėtame armijos naujokų tyrime buvo nustatyta, kad kada nors save žalojusiems asmenims būdingesni ribinių asmenybės sutrikimų, depresijos ir ypač nerimo simptomai, intensyviūs emociniai išgyvenimai bei jautrumas emociniam atstūmimui (Klonsky ir kt., 2003).

Tirdami priklausomybę nuo alkoholio besigydančius asmenis Evren ir Evren (2005) nustatė, kad beveik trečdalis tiriamųjų (29 proc.) buvo bandę save žaloti, o savęs žalojimą prognozavo prievarta, patirta vaikystėje, jaunesnis amžius, anksti prasidėjęs alkoholizmas ir aukšti disociacijų įvertinimo balai. Apskritai save žalojusiųjų grupėje visų klinikinių skalių rodmenys ir savižudybės bandymų dažnumas buvo didesni, nei likusiųjų. Tyrimo autoriai padarė išvadą, kad disociacijos, alkoholio vartojimas ir savęs žalojimas yra susieti sudėtingu tarpusavio priklausomybės ryšiu.

Apibendrinant šių ir kitų tyrimų rezultatus galima skirti kai kuriuos demografinius-socialinius ir individualius-klinikinius veiksnius, reikšmingai susijusius su didesne savęs žalojimo rizika. Pirmosios grupės veiksniai – moteriška lytis, jaunumas amžius, taip pat bedarbystė, ekonominis pažeidžiamumas, gyvenimas perpildytoje patalpoje. Antrajai grupei priklausytų: psichikos sutrikimai ir pažeidimai, ribiniai asmenybės sutrikimai, taip pat aukšti introversijos, nerimo, depresijos, impulsyvumo ir priešiško rodikliai. Savęs žalojimo riziką didina protinis atsilikimas, priklausomybė, ypač nuo alkoholio, taip pat ankstesni savęs žalojimo atvejai bei vaikystėje ar paauglystėje patirta prievarta, ypač seksualinė.

4. Nuteistųjų savęs žalojimo motyvacija

Išsiaiškinti nuteistųjų save žalojančio elgesio motyvus yra pakankamai sunku. Tuos pačius veiksmus gali paskatinti labai skirtingos vidinės bei išorinės priežastys, o ta pati priežastis gali sukelti skirtingas elgesio reakcijas. Nors savęs žalojimas apibrėžiamas kaip savanoriškas ir tikslingas elgesys, jo paskatos gali būti tiek sąmoningai paties nuteistojo slepiamos (pavyzdžiui, vengiant neigiamų pasekmių), tiek nesąmoningai klaidingai interpretuojamos (pavyzdžiui, dėl menkų nuteistojo savianalizės gebėjimų).

Savižudiško elgesio problemas įkalinimo įstaigose nagrinėjęs lenkų autorius Wolska (1999) savęs žalojimo reiškinius siejo su specifinėmis izoliacijos sąlygomis ir įkalinto asmens prisitaikymo prie jų problemomis. Šio autoriaus nuomone, specifinės izoliacijos sąlygos iškreipia įprastą žmogaus elgesį, išryškina laisvėje kompensuojamas charakterio akcentuacijas ir patologijas. Ilgai gyvenant ir sėkmingai įsiliejus į kriminalinę subkultūrą gali kisti vertybinės asmens orientacijos ir nuostatos, formotis abejingumas savo tolimesniam likimui, nesavarankiškumas, atsirasti paskatos iškelti nerealius norus ar svajones ir atmesti prosocialius tikslus. Nepavykus sėkmingai įveikti izoliacijos iššūkius, išgyvenant nuolatinę įtampą, frustraciją, gali sustiprėti depresija, impulsyvumas, agresyvumas. Negalėdamas išoriškai išreikšti agresijos, žmogus nukreipia ją į save.

Savęs žalojimo veiksmai gali būti ir kaip protesto, atsisakymo, opozicijos reakcijos, nukreiptos į kitus nuteistuosius arba į įkalinimo įstaigų darbuotojus ir administraciją, apraiškos. Kartais į save nukreipta agresija yra savo kaltės dėl nusikaltimo ir jo pasekmių suvokimo rezultatas, o kartais – kaltės nepripažinimo ir nesutikimo dėl nuosprendžio išraiška.

Savęs žalojimas gali būti instrumentinis, t. y. priemone manipuliuoti aplinka siekiant konkrečių tikslų. Toch (1982) nuomone, kalinių populiacijoje dažniau nei bet kokioje kitoje sutinkami DDI (angl. *disturbed disruptive inmates*), t. y. netekę pusiausvyros, trikdantys aplinkinius asmenys, kurių elgesys yra destruktivus. Kai kurie iš jų neabejotinai turi psichikos sutrikimų, kai kurie – riboto intelekto arba tiesiog jų elgesio repertuare niekada nebuvo kitokių reakcijų, ir vienintelis jų pasirinkimas – kovoti prieš bet kokią tvarką bei apribojimus. Negalėdami destruktivių impulsų ir agresijos nukreipti į išorę jie nu-

kreipia juos į save. Tokiu „nenormaliu“ elgesiu naudojamosi ir siekiant tam tikrų konkrečių tikslų: „padaryti įspūdį“ stebintiems, sutrikdyti prižiūrėtojus, suardyti rutiną, pakeisti aplinką ir t.t.

Taigi visų manipuliacijų pagrindinis tikslas yra atkreipti į save aplinkinių, dažniausiai – administracijos ir specialistų, dėmesį bei pakeisti esamą savo gyvenimo situaciją. Tačiau nepriklausomai nuo tyčinio savęs žalojimo tikslo tokie veiksmai yra ženklas, kad žmogus išgyvena įtampą, nes neranda kitokių, mažiau rizikingų ir drastiškų savo turimų problemų sprendimo būdų.

Dear, Thomson ir Hills (2000) remdamiesi empiriniu tyrimu teigia, jog ir manipulatoriai gali būti potencialūs savižudžiai, todėl kiekvienas savęs žalojimo atvejis turi būti iširtas, o ironiškas posakis „duok besikariančiam virvę“ labai pavojingas. Savižudiškos intencijos gali būti realizuojamos ir netiesiogiai, aplinkiniais, pirminius tikslus maskuojančiais, keliais. Pavyzdžiui, Blaauw ir kt. (2001) tirdami bulimija sergančius nuteistuosius nustatė reikšmingas sąsajas tarp bulimijos ir savižudybės motyvacijos.

Wilson (2005) atliko save žalojusių ir nesėkmingai bandžusių nusižudyti kalinių giluminius interviu. Atlikus kokybinę tyrimo rezultatų analizę buvo skirtos penkios autoagresijos motyvacinės dimensijos: 1) nusikaltimas, 2) tarpasmeniniai santykiai, 3) įtampa/simptomas, 4) instrumentas ir 5) situacija. Kitaip tariant, visus save žalojančio ar savižudiško elgesio priežasčių paaiškinimus remiantis esminiu jų turiniu buvo galima suskirstyti į penkias grupes. Pirmosios grupės autoagresijos motyvų paaiškinimuose vyravo temos, susijusios su nusikaltimu, jo sukeltais padariniais (pavyzdžiui, netikėtai griežta bausmė, ilgas įkalinimo terminas); antrosios grupės paaiškinimuose kalbėta apie tarpasmeninius santykius (iširusią šeimą, prarastus namus, žeminantį statusą); trečiojoje paaiškinimų grupėje išryškėjęs pagrindinis motyvacijos elementas – įtampos simptomai, pyktis, baimė, frustracija dėl negalėjimo patenkinti esamą aktualų poreikį (pavyzdžiui, seksualinį, narkotikų); ketvirtojoje grupėje kalbėta apie konkrečius tikslus, kurių norėta pasiekti savęs žalojimu (pavyzdžiui, atkreipti administracijos dėmesį; pakliūti į ligoninę); penktojoje grupėje nurodytos konkrečios situacijos, dėl kurių asmuo žalojosi arba bandė nusižudyti (pavyzdžiui, žinia apie artimo mirtį, apeliacijos teisme atmetimą).

Minėtieji tyrimai atskleidė kelis reikšmingus skirtumus tarp nuteistųjų savęs žalojimo ir mėginimų nusižudyti motyvacijos. Nustatyta, kad:

- 1) visi, kurie kalbėjo apie tarpasmeninius santykius, siekė nusižudyti. Jų poelgio motyvai susiję su asmeninių ryšių ir brangių vertybių praradimu, gedėjimu, ilgesiu, neviltingumu;
- 2) dauguma (83 proc.) tų, kurie kalbėjo apie įtampos simptomus, pyktį, poreikių frustraciją, siekė save sužaloti. Jų poelgio motyvas – atsikratyti neigiamų emocijų;
- 3) didesnė dalis (60 proc.) tų, kurie savo elgesį aiškino „instrumentiškai“, t. y. kaip priemonę tam tikram tikslui pasiekti, siekė save sužaloti. Jų poelgio motyvas – manipuliuoti aplinka.

Viename iš nuteistųjų savęs žalojimo atvejų kokybinių tyrimų, Jeglic ir bendraautorij (2005) atliktų Anglijos kalėjimuose, buvo akivaizdžiai parodyta, kad be manipuliacinės funkcijos ir psichotinės reakcijos į haliucinacijas ar deliuzijas, savęs žalojimas atlieka emocinės iškvos funkciją, t. y. padeda atpalaiduoti frustruojančią įtampą.

Pažymėtina, kad įkalinimo sąlygos ir ypač jose veikianti kriminalinė subkultūra sukuria nemažai keliančių įtampą kritinių situacijų, kurias įveikti sunku ir neturinčiam patologiškų potraukių labai stabilios psichikos žmogui. Tokios situacijos gali būti susijusios su šeimos ar vaikų globos problemomis, priešlaikinio paleidimo galimybės praradimu, apeliacijų (dėl nuosprendžio peržiūrėjimo, malonės prašymo ir kt.) atmetimu, drausminėmis nuobaudomis, kurios suvokiamos kaip nepagrįstos, kitų nuteistųjų grasinimais, fizinės ir seksualinės prievartos ar homoseksualumo baime, negalėjimu toleruoti įkalinimo sąlygų, ypač bausmės izoliatoriuose. Vis dėlto savęs žalojimą, skirtingai nei savižudybės bandymus, dažniau nei ilgalaikė įtampa paskatina situaciniai veiksniai, konkrečios aplinkybės ir įvykiai, kurių pasekmės nuteistajam atrodo grėsmingos ir keliančios neviltingumą, pavyzdžiui, didžiulės skolos, priskyrimas skundikams, išprovokuotos agresijos protrūkis ir kt. (Zamble, Porporino, 1990).

5. Savęs žalojimo reiškiniai Lietuvos pataisos įstaigose: empirinis tyrimas

Metodika

Tyrimo **tikslas** – apibūdinti pataisos įstaigose save žalojančių nuteistųjų vyraujančias socialines ir kriminologines charakteristikas, savęs žalojimo priežasčių paaiškinimus ir aplinkybes.

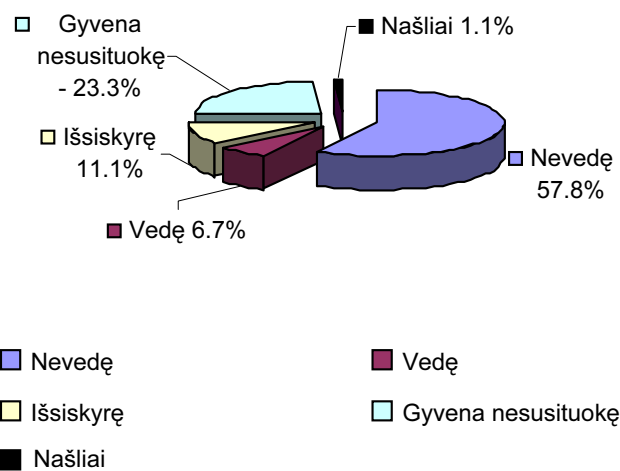
Tyrimo dalyviai – 90 save sužalojusių vyrų, gydytų Lietuvos laisvės atėmimo vietų ligoninėje, atliekančių laisvės atėmimo bausmės vienuolikoje Lietuvos penitencinių įstaigų (tardymo izoliatorių-daboklių ir pataisos namų). Tyrimo dalyvių asmens bylose nebuvo rasta įrašų apie psichiatrinius susirgimus.

Duomenų rinkimo ir įvertinimo būdai. Duomenims rinkti taikyta anketinė apklausa, kurios klausimai parinkti remiantis išanalizuota literatūra ir pokalbiais su medicinos darbuotojais, taip pat peržiūrėjus nuteistųjų asmens bylas; 22 dalyviai (24,4 proc.) buvo individualiai apklausti taikant pusiau struktūruotą interviu. Anketą sudarė 25 uždaro ir pusiau uždaro tipo klausimai. Pirmieji šeši klausimai buvo skirti demografiniams ir kriminologiniams duomenims surinkti. Atsakydami į kitus anketos klausimus tiriamieji turėjo apibūdinti kai kuriuos gyvenimo įkalinimo įstaigoje patirties ypatumus (vyraujančius emocinius išgyvenimus, dažniausius sunkumus), savęs žalojimo motyvą (priežastis, aplinkybės, kritinius įvykius, savižudiško elgesio ketinimus ir mintis), taip pat pasitikėjimą aplinkiniais ir psichologinės pagalbos priėmimą. Interviu siekta patikslinti ir papildyti anketų duomenis.

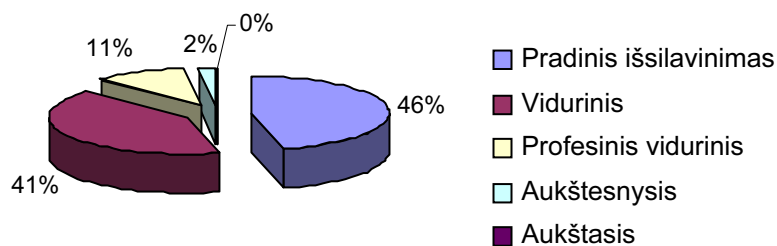
Duomenys tvarkyti pasitelkus aprašomąją statistiką, skaičiuojant pasirinktų atsakymų dažnius ir procentinę išraišką.

Rezultatai

Demografinės ir kriminologinės tiriamųjų charakteristikos. Tiriamųjų amžius – 18–42 metai, ($M=28,8$). Daugiau nei pusė tiriamųjų (61,1 proc.) – didmiesčių gyventojai. Tik keli tiriamieji (6,7 proc.) buvo vedę, o 23,3 proc. turėjo sugyventinę (1 pav.). Tiriamųjų išsilavinimas: pradinis – 46 proc.; vidurinis – 41 proc. (2 pav.)

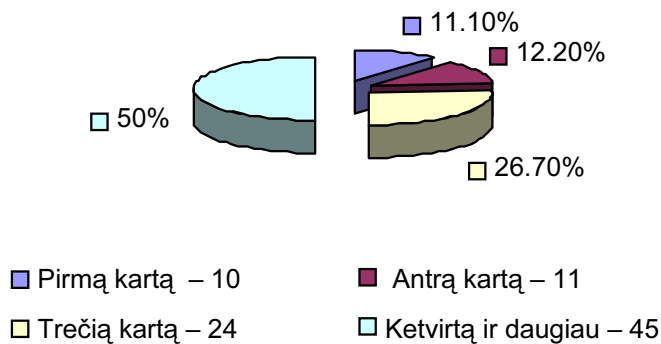

1 pav. Šeimyninė padėtis

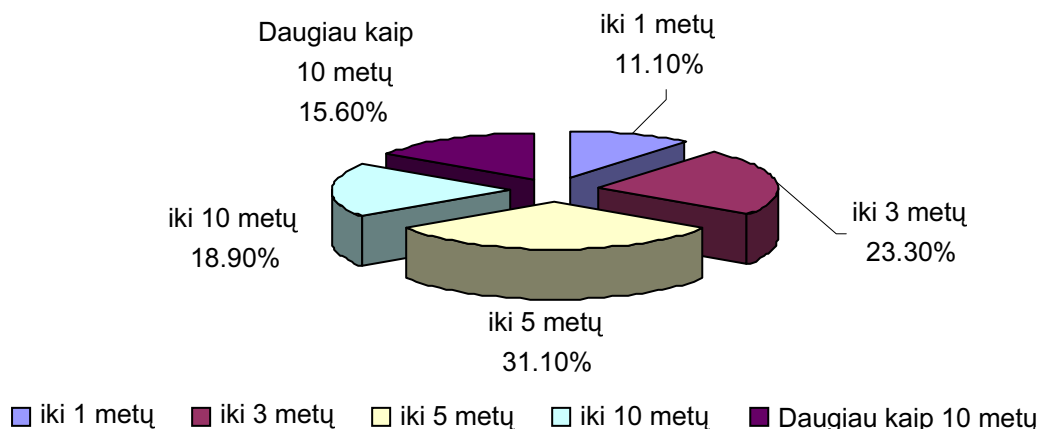

2 pav. Išsilavinimas

Pusė tiriamųjų buvo teisti keturis ir daugiau kartų. Tyrimo metu pirmą kartą teisti buvo 10 asmenų, antrą – 11, likusieji 24 asmenys – teisti trečią kartą (3 pav.). Kiek daugiau nei trečdalis tiriamųjų (36 proc.) paskutinį kartą ar anksčiau buvo nuteisti už smurtinį nusikaltimą (dažniausiai – plėšimą), daugiausia buvo turitinių nusikaltimų – vagysčių (per 48 proc.). Dauguma tiriamųjų (80 proc.) atlikdami bausmę laisvės atėmimo vietoje nedirbo.

3 pav. Teistumų skaičius

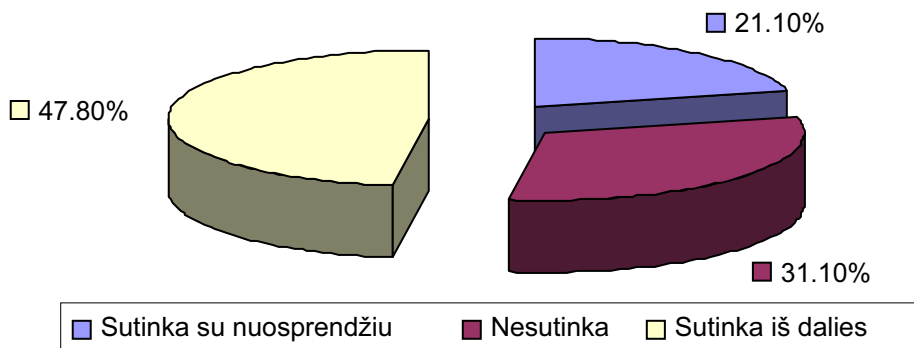

4 pav. Bausmės terminas

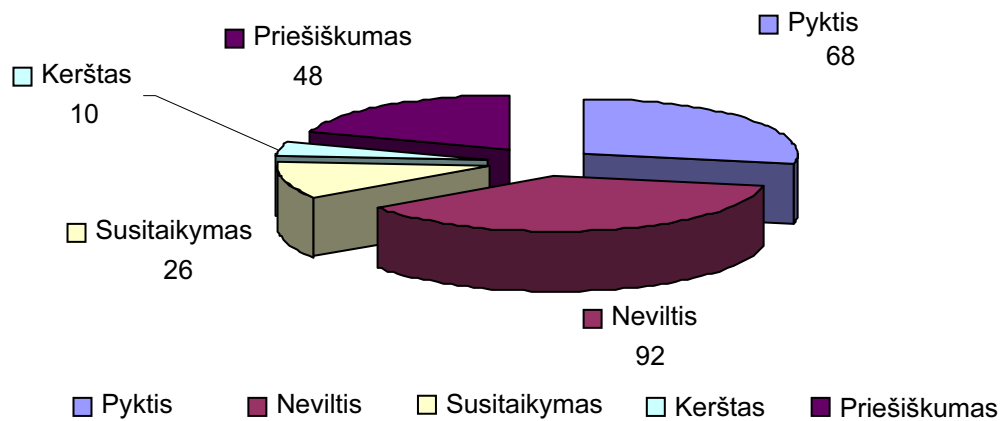
Daugiausia buvo paskutinį kartą nuteistųjų 3–5 metams (31,1 proc.) laisvės atėmimo, 23,3 proc. atvejų bausmės terminas buvo 1–3 metai, iki 10 metų bausmė buvo skirta 18,9 proc., daugiau kaip 10 metų – 14 (15,6 proc.) tiriamųjų (4 pav.).

Tyrimo rezultatai parodė, kad dėl nuosprendžio sutinka, t. y. laiko jį teisingu – 19 asmenų (21,1 proc.), nesutinka – 28 (31,1 proc.), sutinka tik iš dalies – 43 (47,8 proc.) (5 pav.).

Patiriami išgyvenimai ir sunkumai. Tiriamieji, apibūdindami vyraujančius įkalinimo vietoje savo emocinius išgyvenimus, dažniausiai nurodė, jog tai – *neviltis* (92 pasirinkimai), *pyktis* (68 pasirinkimai) ir *priešiškumas* (48 pasirinkimai), 10 kartų buvo pasirinktas *kerštas* ir 26 kartus – *susitaikymas* (6 pav.).

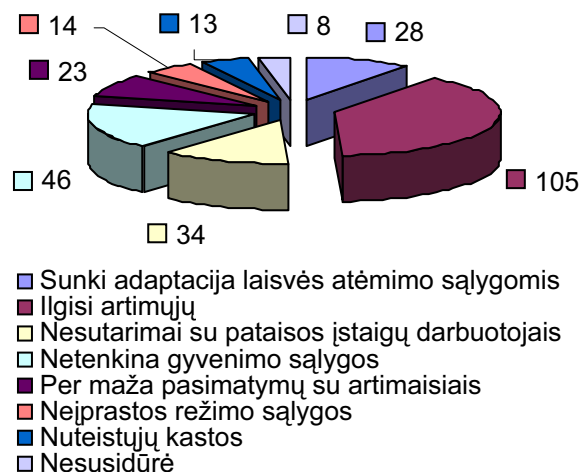

5 pav. Tiriamųjų nuomonė apie nuosprendžio teisingumą

6 pav. Vyraujančios emocijos

Šioje tiriamųjų grupėje patiriami sunkumai (7 pav.) dažniausiai buvo siejami su *artimųjų ilgesiu* (90 pasirinkimų), *nepasitenkinimu gyvenimo sąlygomis* (46 pasirinkimai), *nesutarimais su pataisos įstaigos darbuotojais* (34 pasirinkimai).

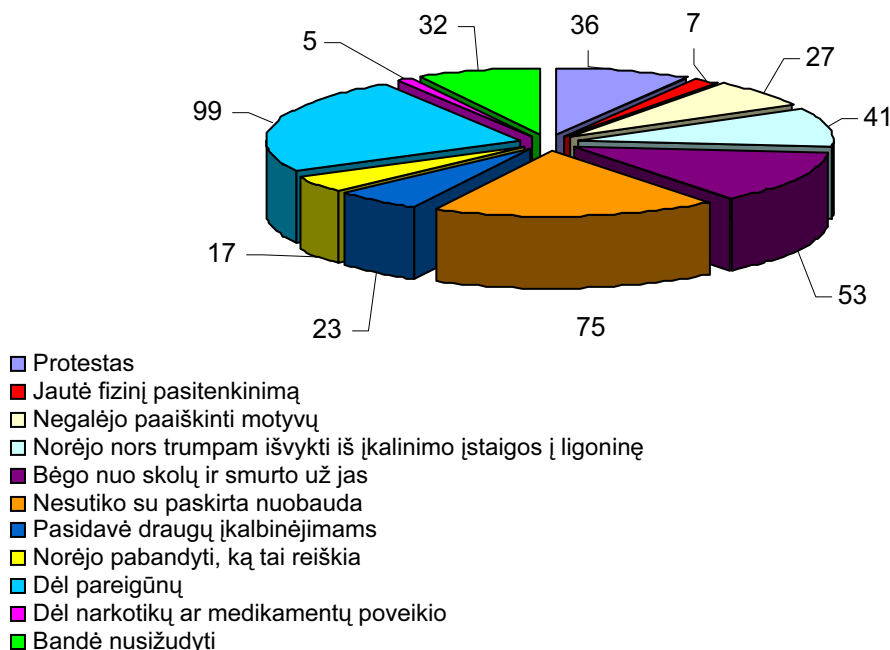

7 pav. Patiriami sunkumai

Savęs žalojimų istorija ir aplinkybės. Dauguma tiriamųjų save žalojo ne pirmą kartą: anksčiau tokius veiksmus du kartus buvo atlikę 16 (17,8 proc.), tris – 9 (10 proc.), o keturis ir daugiau kartų net 40 (44,4 proc.) tiriamųjų. 32 tiriamieji buvo save žaloję ir būdami laisvėje, o likusieji 58 (64,4 proc.) – tik sulaikymo ir pataisos įstaigoje.

Nė vienas tiriamasis nenurodė, jog pastarąjį kartą ar anksčiau atsidūrė ligoninėje dėl bandymo nusižudyti. Tačiau mintys apie savižudybę buvo kilusios 53 tiriamiesiems (58,8 proc.), o niekada apie tai negalvojo 37 (41,2 proc.).

Tiriamieji nurodė įvairias savęs žalojimo priežastis, kurias galima suskirstyti į 11 grupių (6 pav.). Svarbu pastebėti, kad to paties poelgio priežastis ir aplinkybės daugelis tiriamųjų apibūdino skirtingai, be to kalbėjo ne tik apie paskutinį savo poelgį, dėl kurio tyrimo metu gydėsi.

8 pav. Savęs žalojimo veiksnių priežasčių paaiškinimai

Tuo atveju, jei tiriamasis buvo save žalojęs dėl netinkamo pareigūnų elgesio, jis buvo prašomas patikslinti, dėl kurios grandies pareigūnų ir kuo toks netinkamas elgesys pasireiškė. Į šiuos klausimus atsakė tik 68 tiriamieji dažniausiai nurodė pataisos įstaigos pareigūnus 46 (67,6 proc.), 17 tiriamųjų (25 proc.) nurodė policininkus, o 5 (7,4 proc.) – konvojaus tarnybos pareigūnus. Dažniausiai netinkamas pareigūnų elgesys, tiriamųjų nuomone, pasireiškė abejingumu jų problemoms – 26 pasirinkimai (38,3 proc.), patyčiomis – 24 (35,3 proc.), reikiamos informacijos nesuteikimu – 3 (4,4 proc.), o 15 tiriamųjų (22 proc.) nurodė patyrę fizinį pareigūnų smurtą.

Didesnė pusė tiriamųjų teigė savęs žalojimo veiksmus atlikę spontaniškai po konkretaus incidento, o 38 asmenys (42,2 proc.) – gerai apgalvoję. Interviu rezultatai atskleidė, kad įvykiai, po kurių dažniausiai atlikti savęs žalojimo veiksmai, – pareigūnų smurtas, neteisingai paskirta nuobauda ir įvykis, po kurio kiti nuteistieji grasino susidoroti.

Apie neigiamas savęs žalojimo pasekmes savo sveikatai galvojo tik 27 (30 proc.), 15 (16,7 proc.) žinojo, kad savęs žalojimas gali baigtis mirtimi, kiti tokių galimybių nesvarstė – 47 (52,2 proc.). 16 (17,8 proc.) klaidingai sprendė, kad tokie veiksmai sveikatai rimčiau nepakenks. Po savęs žalojimo psichologo ar psichiatro konsultacija buvo suteikta 41 tiriamajam, 42 – nebuvo suteikta, o 7 asmenys patys tokios pagalbos atsisakė. Tiriamieji nurodė, kad savo problemas labiausiai patikėtų artimiesiems – 34 (37,8 proc.), pataisos įstaigos darbuotojams – 5 (5,6 proc.), kitiems nuteistiesiems – 2 (2,2 proc.). Daugiau kaip pusė tiriamųjų savųjų problemų neatskleistų niekam – 49 asmenys (54,4 proc.).

51 (56,7 proc.) tiriamasis teigė, jog savęs žalojimu neišsprendė problemų, dėl kurių ėmėsi tokių veiksnių, trumpam jas pašalino maždaug trečdalis (33,3 proc.), o jas išsprendę nurodė 9 tiriamieji (10 proc.).

Rezultatų aptarimas

Apibendrinant demografinius ir kriminologinius tirtosios grupės duomenis pastebėta, kad savęs žalojimas būdingesnis jaunesniems nuteistiesiems, didmiesčių gyventojams, mažiau išsilavinusiems, vienišiesiems ir ilgiau atliekantiems bausmę asmenims. Gana didelis, palyginti su bendra nuteistųjų populiacija, kur vyrauja turiniai nusikaltimai, smurtinį nusikaltimą padariusių asmenų skaičius. Pastebėti faktai atitinka anksčiau minėtos bendrosios dėl tyčinio susižalojimo gydytų asmenų statistikos tendencijas. Todėl galima manyti, kad tirtoji grupė atitinka bendrąją save žalojusią nuteistųjų populiaciją Lietuvos laisvės atėmimo vietose.

Tirtoje grupėje vyravo palyginti ilgi paskutinių bausmių terminai, beveik trečdalis jų (34,5 proc.) – dešimt ir daugiau metų. Šie duomenys sutampa su kitų autorių (Snow ir kt., 2005; Wilson, 2005) išva-

domis, kad esant ilgesniam įkalinimo bausmės terminui didėja savęs žalojimo rizika. Kita vertus, atsižvelgiant ne tik į šį faktą, bet ir į kelių teistumų dažnį galima kelti bendresnę prielaidą, jog savęs žalojimas yra susijęs su ilgesne įkalinimo patirtimi.

Pažymėtina, jog didžioji dauguma save žalojusių nuteistųjų pataisos įstaigoje nedirbo, neturėjo mėgstamo laisvalaikio užsiėmimo. Galima kelti prielaidą, jog nuteistojo nedarbas, jo neužimtumas svarbia, teigiamas emocijas keliančia, veikla yra susijęs su savęs žalojimo rizika.

Pastebėta, kad dauguma tiriamųjų (78,9 proc.) tik iš dalies sutinka dėl nuosprendžio jiems teisėtumo arba visai nesutinka. Tokie nuosprendžio vertinimai yra gana tipiški apskritai visiems nuteistiesiems. Tokie vertinimai susiję su pykčio, skriaudos išgyvenimais, skatinantys norą keršyti, išorinę agresiją. Tačiau šios grupės tiriamieji apibūdinami vyraujančius įkalinimo metu emocinius išgyvenimus dažniausiai nurodė nevirtę, kiti dažnai nurodytos emocijos – pyktis ir priešiškumas (žr. 6 pav.). Galima kelti prielaidą, kad vyraujančios nevirties ir pykčio-priešiškumo derinys yra susijęs su agresija, nukreipta į save, t. y. savęs žalojimu. Apie priešiškumo ir depresijos simptomų išreikštumą save žalojančių asmenų imtyse kalbama ir kituose tyrimuose (Klonsky ir kt., 2003).

Dar vienas praktiškai svarbus pastebėjimas yra susijęs su kitų autorių (Gailienė, 1998; Dear ir kt., 2000) įžvalgomis apie savižudiško elgesio kategorizavimo sunkumus. Visi šio tyrimo dalyviai buvo pristatyti į ligoninę dėl tyčinio susižalojimo pasekmių, o savo pataisos įstaigoje įtraukti į linkusių žalotis asmenų sąrašą. Tačiau paaiškinant visų kada nors atliktų tyčinio susižalojimo veiksmų priežastis 32 kartus paminėtas noras nusižudyti. Be to, atsakydami į kitus anketos klausimus ir ypač patikslinančiojo interviu metu net 58,8 proc. tiriamųjų patvirtino turėję savižudiškų minčių, o 16,7 proc. save žalojo suvokdami ir letalinės baigties galimybę. Galima kelti prielaidą, kad kai kurių savęs žalojimo atvejams priskirtų veiksmų pirminis motyvas galėjo būti savižudybė. Gana grėsmingai atrodo ir nustatyti faktai, kad tik mažesnė pusė (41) save žalojusių asmenų po incidento buvo konsultuoti psichologo ar psichiatro. Ar buvo imtasi kitokių tolimesnių prevencinių veiksmų, šiame tyrime nebuvo aiškintasi. Tačiau atsakydami į klausimą, ar savęs žalojimas padėjo išspręsti problemą, dėl kurios buvo imtasi tokių veiksmų, 56,7 proc. nuteistųjų atsakė neigiamai, o trečdalis tvirtino, kad tik laikinai nutolino problemą. Įvertinant ir tai, kad daugelis tiriamųjų save žalojo kartotinais, o 44,4 proc. net keturis ir daugiau kartų, galima kelti prielaidą apie savižudiško elgesio prevencijos neefektyvumą. Gal būt polinkis kartoti savęs žalojimo veiksmus susijęs su netiksliu individualių psichinių sutrikimų diagnozavimu ir gydymu? O gal tolimesni, po savęs žalojimų vykstantys įvykiai, nepadeda išspręsti už jų slypinčios problemos, bet palaiko ar net padidina tokių veiksmų motyvaciją?

Tyrimo rezultatai patvirtina ir kitų autorių (Jeglic ir kt., 2005; Snow ir kt., 2005) išvadą, jog savižudiško elgesio motyvacija yra įvairialypė, ir netgi išoriškai panašūs veiksmai gali atlikti skirtingas funkcijas. Galima atkreipti dėmesį į tai, kad tiriamieji didžiausius sunkumus, patiriamus laisvės atėmimo vietoje, siejo su artimųjų ilgesiu, nepasitenkinimu gyvenimo sąlygomis ir netinkamu pareigūnų elgesiu, dažniausiai – abejingumu nuteistojo problemoms ir patyčiomis. Pažymėtina ir tai, kad daugumos savęs žalojimo veiksmų priešistorėje buvo įvykiai, kurių pasekmes nuteistasis suvokė kaip grėsmingas ir sunkiai įveikiamas.

Pažangi penitencinės veiklos praktika jau seniai pabrėžia, kad siekiant elgesio pokyčių, būtina reaguoti į aktualius nuteistųjų poreikius. Paprastai nuteistiesiems reikia tų pačių dalykų, kaip ir kiekvienam kitam žmogui. Bausmės atlikimo sąlygomis kai kuriuos poreikius patenkinti yra sunku net ir suprantant jų svarbą. Tačiau bazinių fizinės ir psichinės sveikatos bei saugumo, kai kurių socialinių bei psichologinių poreikių netenkinimas (pavyzdžiui, dėmesio, užimtumo, bent minimalios pagarbos) neišvengiamai kelia įtampą, skatina destruktivų elgesį.

Todėl būtinas labai atsakingas požiūris į tikrai svarbius nuteistųjų poreikius, ypač saugumo ir palaikymo, nors tai gali pareikalauti organizacinių bei administracinių sprendimų, tarnybų bendradarbiavimo, t. y. kelti papildomas problemas pačiai įstaigai. Tačiau tai, ką mažiausiai turėtų gebėti kiekvienas pareigūnas – pastebėti kritines situacijas, dėmesingai išklausti, mandagiai ir pagarbiai reaguoti į nuteistiesiems įtampą keliančias problemas, o reikalui esant – nukreipti juos pas reikalingus specialistus arba administracijos darbuotojus.

Išvados

1. Konkretų savižudiško elgesio veiksmų motyvai retai kada yra susiję su vienu įvykiu, incidentu, jausmu ar emocija, t. y. tokio elgesio motyvacija turi daug įvairių paaiškinimų. Tačiau dažniausiai prieš įvykstant tyčinio savęs žalojimo veiksams būna įvykis ar situacija, keliantys frustraciją, o jų pasekmes nuteistasis suvokia kaip grėsmingas ir neįveikiamas.

2. Savęs žalojimas yra susijęs su nevirties ir priešiškumo išgyvenimais, o savęs žalojimo riziką didina kai kurie individualūs, kriminologiniai ir socialiniai veiksniai: psichiatriniai ir psichologiniai sutri-

kimai, priklausomybė nuo narkotinių medžiagų, ypač alkoholio, taip pat jaunesnis amžius, ankstesnis savižudiško elgesio atvejis, ilgesni bausmės terminai, neužimtumas, pataisos įstaigoje patiriami sunkumai bei paramos trūkumas.

3. Savęs žalojimo veiksmai, net ir būdami išoriškai panašūs, gali atlikti skirtingas funkcijas. Jie gali būti savižudybės bandymas, taip pat emocinės išprovokacijos priemonė, reakcija į nepalankią, frustruojančią situaciją, psichotinis epizodas, o dažnai – manipuliacijos aplinka priemonė. Manipuliacinė funkcija, kai nuteistasis destruktiviu elgesiu siekia pakeisti aplinką, atkreipti administracijos ir specialistų dėmesį arba kitaip išvengti jo manymu grėsmingų, įtampą keliančių, esamos situacijos pasekmių, yra viena dažniausių. Tačiau ir šiuo atveju, kaip ir visais kitais, savęs žalojimas, tai – neišspręstos nuteistojo problemos ir specialistų bei administracijos dėmesio stoka.

4. Kiekvienas savęs žalojimo atvejis pataisos įstaigoje turi būti kruopščiai ištirtas ir kiek galima tiksliau kategorizuotas. Visada yra tikimybė, kad tokie veiksmai – bandymas nusižudyti. Be to, svarbu įsitikinti, kad tokie veiksmai nebuvo priverstiniai. Tik išsiaiškinus tokių veiksmų priežastis ir aplinkybes galima teisingai įvardyti nuteistojo problemas ir parinkti tinkamas prevencines bei intervencines priemones. Organizuojant savęs žalojimo prevenciją ypač svarbu netinkamai reagavus nepaskatinti tokio destruktivaus nuteistojo elgesio.

5. Savęs žalojimo ir kitokio savižudiško elgesio etiologija pakankamai sudėtinga. Tačiau tokių atvejų dažnumą pataisos įstaigoje galima sumažinti: a) profesionaliai atliekant psichologinę ir psichiatrinę nuteistojo diagnostiką; b) pastebint kritines situacijas ir būsenas bei suteikiant nuteistajam reikalingą paramą, taip pat pagalbą; c) reabilitaciniame darbe taikant nuteistųjų poreikius atitinkančias intervencines priemones (konsultavimą, psichoterapiją, mokymą). Pažymėtina, jog medikamentinis gydymas turėtų būti taikomas tik tiems asmenims, kurių save žalojančius poelgius lemia psichikos liga ir psichikos pažeidimai. Kitais atvejais pagrindiniais turėtų būti psichologinės, psichoterapinės, socialinės bei organizacinės priemonės. Be to, prevencinio darbo sėkmei svarbus geras pataisos įstaigos socialinių darbuotojų, psichologų, medikų ir pareigūnų bendradarbiavimas.

Literatūra

1. Blaauw, E.; Winkel, F. W.; Kerkhof, J.F.M.. Bullying and Suicidal Behavior in Jails. *Criminal Justice and Behavior*. 2001, 28: 279-291.
2. Brooker, C.; Repper, J.; Beverley, C.; Ferriter, M.; Brewer, N. *Mental health services and prisoners: a review*. Sheffield, UK: Mental Health Task Force, 2002.
3. Dear, G. E.; Thomson, D. M.; Hills, A. M. Self-Harm in Prison: Manipulators can also be Suicide Attempters. *Criminal Justice and Behavior*. 2000, 27: 160-169.
4. Deiter, P. J.; Nicholls, S. S.; Pearlman, L. A.. Self-injury and self capacities: Assisting an individual in crisis. *Journal of Clinical Psychology*. 2000, 56(9): 1173-1191.
5. Evren, C.; Evren, B. Self mutilation in substance-dependent patients and relationship with childhood abuse and neglect, alexithymia and temperament and character dimensions of personality. *Drug and Alcohol Dependence*, 2005, 80: 15-22.
6. Favazza, A. R. & Rosenthal, R. J. Diagnostic issues in self-mutilation. *Hospital and Community Psychiatry*. 1993, 44 (2): 134-140.
7. Favazza, A. R. *Bodies Under Siege: Self-Mutilation and Body Modification in Culture and Psychiatry*, 2nd ed. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1996.
8. Favazza, A. R. The coming of age of self-mutilation. *Journal of Nervous and Mental Disease*. 1998, 186(5): 259-68.
9. Gaillienė, D. *Jie neturėjo mirti. Savižudybės Lietuvoje*. Tyto Alba, Vilnius, 1998.
10. Jeglic, E. L.; Vanderhoff, H. A.; Donovick, P. J. The Function of Self-Harm Behavior in a Forensic Population. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 2005, 49: 131-143.
11. Haines, J. Williams, C. L. Coping and problem-solving of self-mutilators. *Journal of Clinical Psychology*. 1997, 59: 1097-1106.
12. Kerkhof, A. J.; Bernasco, W. Suicidal behavior in jails and prisons in the Netherlands: Incidence, characteristics and prevention. *Suicide Life Threatment Behaviour*. 1990, 20: 123-137.
13. Klonsky, E. D.; Oltmanns, T. F.; Turkheimer E. Deliberate Self-Harm in Nonclinical Population: Prevalence and Psychological Correlates. *American Journal of Psychiatry*. 2003, 160: 1501 – 1508.
14. Liebling, A. Suicides in young prisoners: a summary. *Death Studies*. 1993, 17(5): 381-409.
15. Linehan, M. The empirical basis of dialectical behavior therapy: Development of new treatments versus evaluation of existing treatments. *Clinical Psychology: Science and Practice*. 2000, 7:, 113-119.
16. Makejev A. *Psichinių anomalijų esmė ir charakteristika*. LPA, Vilnius, 2000.
17. Morgan, H. G.; Pockock, H.; Pottle, S. The Urban Distribution of Non-Fatal Deliberate Self-Harm. *The British Journal of Psychiatry*. 1975, 126: 319-328.
18. Preti, A.; Cascio, M. T. *Prison: Suicides and Self-harming Behaviours in Italy, 1990-2002*. *Medical Science & Law*. 2006, 46: 127 -134.

19. Roy A. Self-mutilation. *British Journal of Psychiatry*. 1978, 51(2): 201-203.
20. Shneidman, E. *Definition of suicide*. New York:Wiley, 1985.
21. Snow, L.; Borrill, J.; Medlicott, D.; Teers, R.; Paton, J. Learning from 'near misses': interviews with women who survived an incident of severe self-harm in prison. *The Howard Journal*. 2005, 44(1): 57-69.
22. Snow, L. Prisoners' motives for self-injury and attempted suicide. *British Journal of Forensic Practice*. 2002, 4(4):18-29.
23. Toch, H. The future of supermax confinement. *The Prison Journal*. 81 (3): 376-388.
24. Zamble, E.; Porporino, F. Coping, imprisonment, and rehabilitation: Some data and their implications. *Criminal Justice and Behavior*. 1990, 17: 53-70.
25. Wilson, D. *Death at the Hands of the State*. Howard League for Penal Reform, 2005.
26. Wolska A. *Psychologiczne czynniki ryzyka popełnienia czynu agresywnego*. Szczecin, 1999.

DELIBERATE SELF-MUTILATION IN LITHUANIAN CORRECTIONAL SETTINGS

Assoc. Prof. Dr. Rita Bandzevičienė, Marija Tamulevičienė

Mykolas Romeris University

Summary

This study identifies the typical motivations and risk factors which have affected deliberate self-injuries of inmates in the prisons of Lithuania. A sample consisted of patients (N=90) who had attended the Lithuanian Prison Hospital following a non-fatal act of self-harm performed at one of eleven correctional settings. All participants completed questionnaires designed to assess drives for incident and individual, criminological and social variables that could affect it, and 24,4% of the participants were interviewed in-depth. Results show that relatively younger age, previous self harm history, longer terms of imprisonment, unemployment, adaptation problems and lack of support at the institution, and feelings of desperation and hostility are related to self harm risk. Critical events with perceived dangerous subsequence in the prehistory of major cases were found. Thus, manipulative function of deliberate self-injure was prevalent, nevertheless, not unique. Insights and recommendations are offered focusing on ways to prevent and reduce self-injuries in the correctional settings.

Key words: offenders, deliberate self-mutilation, suicidality, risk of self harm, motivation